

SOSYOLOGCA

OCAK-ARALIK 2017

CİLT:7 SAYI:13-14

ISSN: 2146-5207

BAŞLANGIÇ DÖNEMİ TÜRK ROMANLARI ÜZERİNE BAZI GÖZLEMLER

Hayati TÜFEKÇİOĞLU

Özet: Bu çalışma, bazı erken dönem romanlarımız üzerinde yaptığımız sınırlı gözlemlerden oluşmaktadır. Seçtiğimiz birkaç romanla ilgili olarak, romanın kahramanları arasında bir anlamda bugün karşılaştığımız bazı ilişkilere dikkat çekmek istiyoruz. Çalışma, sosyolojinin insanların ve toplumların karşılaştığı sorunları anlamak ve açıklamak için bir ifade biçimi olarak sanatın ne kadar önemli olduğunu göstermeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türk Romanı, Sanat, Recaizade Mahmut Ekrem, Ahmet Mithat Efendi.

SOME OBSERVATIONS ON INITIAL TURKISH NOVELS

Hayati TÜFEKÇİOĞLU

Abstract: This study consists of limited observations we have made on some of our early novels. Regarding the few novels we have chosen, we would like to draw attention to some of the relationships between the heroes of the novel, in a sense, we encounter today. The study aims to show how important art is as a form of expression for sociology to understand and explain the problems faced by people and societies.

Keywords: Turkish Novel, Art, Recaizade Mahmut Ekrem, Ahmet Mithat Effendi.

BAŞLANGIÇ DÖNEMİ TÜRK ROMANLARI ÜZERİNE BAZI GÖZLEMLER

Hayati TÜFEKÇİOĞLU

Bu çalışmayı başlangıç dönemi romanlarımızdan bazıları üzerinde yaptığımız sınırlı gözlemler oluşturmaktadır. Seçtiğimiz birkaç romanla ilgili olarak roman kahramanlarının belki bir anlamda günümüzde de rastladığımız türden kimi ilişkilerine dikkat çekmek istiyoruz.

Çalışmanın amacı sanatın veya sanatın önemli dallarından biri olan edebiyatın veya edebiyatın en temel ürünü romanın sosyolojideki yeri ve önemi değilse de; her şeyden önce genel olarak sanatın, insanların ve toplumların karşılaştıkları sorunları anlama ve açıklama; ifade etme biçimlerinden biri olarak sosyoloji için önem taşıdığını belirtmeliyiz.

Bizler romanların Kemal Tahir'in söylediği gibi insanlar oyalansın, hoş vakit geçirsın diye yazıldığını düşünmüyoruz. Romanları okurken de boş vakitlerimizi değerlendirmek, eğlenmek, oyalanmak için okumuyoruz. Elbette romanların yüzde yüz, toplumsal gerçekle örtüştüğü iddia edilemese bile, bize birebir toplum gerçeğini verdiği söylenemese de romanların bütünüyle toplumsal gerçekten bağımsız hayal mahsulü bir kurgu ürünü olduğu da ileri sürülemez. Sosyolog olarak romanlar bizim temel toplumsal sorunları, belli bir dönemdeki toplumsal olay ve ilişkileri anlamakta yararlandığımız araçlardan birini oluşturuyor. Biliyoruz ki büyük romancılar, içinden çıktıkları toplumların karşılaştıkları temel sorunlara, önemli sorunlara açıklama getirme çabası içinde olan romancılar veya böyle bir uğraş içinde oldukları için kalıcı ve büyük romancı olmuşlardır. Kısaca romanlar bizim toplum gerçeğini anlamakta yararlandığımız araçlardan birini oluşturuyor.

Bu açıdan baktığımızda ilk romanlarımızın konuları o dönemin en temel toplumsal sorununu ele alması tesadüf değildir.

Bu çalışmada üç roman üzerinde durulacaktır. Başlangıç döneminde karşımıza çıkan bu üç roman da bugün bile varlığını sürdüren en temel toplum sorunumuzu konu almaktadır. Batılılaşma... Ahmet Mithat Efendi'nin *Felâtnun Bey ve Rakım Efendi*'si Rezaizade Mahmut Ekrem'in *Araba Sevdası* ve Hüseyin Rahmi'nin *Şipsevdi*'si ele alınacaktır.

Bizde romancılığın ilk örneklerinden olan *Felâtnun Bey ve Rakım Efendi* ve

Araba Sevdası üzerinde yapılmış çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalarda belirtilen ortak husus da romanda Batılılaşma sorununun ele alındığı, daha doğru ifadeyle doğru Batılılaşma-yanlış Batılılaşma sorunu üzerinde durulduğudur.

Teknik konulara girmek sosyolojinin sorunu olmasa da, bu romanların, ilk örnekler olmanın getirdiği özellikleri ve sınırlılıkları taşıdığını belirtmeliyiz. Bu romanlar son derece didaktik bir yapıya sahiptir ve tamamıyla bu sorun doğru ve yanlış Batılılaşma teması üzerine kurulmuştur. Bu konu herkesin belirttiği gibi hemen göze çarpan bir husustur.

Bu çalışmada, çok açıkça, didaktik bir hav üslupla dile getirilen bu sorunun üzerinde değil, satır aralarında karşımıza çıkan başka bir yön üzerinde durulmaya çalışılacak, farklı bir okuma biçimi paylaşılacaktır.

Dikkat çekmek istenilen yön roman kahramanlarının girdiği kimi ilişki biçimleridir.

İlk iki romanda da iki önemli kahraman Felatun ve Bihruz bütünüyle olumsuz tiplerdir ve roman boyunca acımasızca hicvedilirler. "Alafranga züppe" tipler ve bu romanlarda adı geçen kahramanlardan kalkılarak onlarla alay edilerek, Tanzimat döneminin İstanbullu savurganlığı ve yanlış Batılılaşmayı eleştirir.

Her iki romandaki her iki kahramanda son derece zengindir ve bu zenginlik her ikisinde de babadan kalmaz ve bu servetlerin kaynağı her iki romanda da biraz muğlak kalmaktadır.

Ahmet Mithat *Felatun Bey ve Rakım Efendi*'nin ilk iki bölümünde bize Felatun Bey'i ve babasını tanıtır. Ahmet Mithat'ın ifadesiyle önce "Felatun beyi tanımak ve kendisinin menşeyini görmek" lazım gelir.

Felatun'un babası Mustafa Meraki, 'kemal derecede alaturkalıktan yine kemal derece alafrangalığa birden bire sıçramış', ' hali vakti pek yolunda, hem de ziyadece yolunda' bir insandır.

Yazar bize bu sıçramanın nasıl gerçekleştiğini söylemez. Hiçbir şeye ihtiyacı olmadan yaşamalarını sağlayacak ayda laakal 20.000 kuruş iradî'nin kaynağını söylemediği gibi.

Felatun'un ailesi son derece zengindir ama romanda zenginliğin kaynağı konusunda bilgi verilmez.

Araba Sevdası'nın kahramanı Bihruz Bey de son derece varlıklıdır. Bihruz Paşa çocuğudur. Ve zenginliğin kaynağı mirastır. Babasının ölümüyle 28 bin liralık bir mirasa sahip olur ve bu serveti kısa zamanda tüketecek bir sefahata koyulur.

Kışları Süleymaniye'deki, yazları da küçük Çamlıca'daki köşklerinde ikamet eder.

Üç şeye merakı vardır, ' birincisi araba kullanmak, ikincisi alafranga beylerin hepsinden süslü gezmek, üçüncüsü de berberler, kunduracılar, terziler

ve gazinolardaki garsonlarla Fransızca konuşmak.'

Bu iki romanda hicvedilen kahramanların ortak özellikleri yaşam biçimleriyle yetişme tarzları, Fransızca dersler almaları ile sınırlı değildir.

Her ikisi de devlet dairesinde çalışırlar, her ikisi de katiptir. Yani her ikisinin de devletle bir şekilde ilişkileri vardır.

Hem de katipliğin gelirine ihtiyaçları olmadığı halde...

Ahmet Mithat romanın başında Felatun Bey'in bir haftalık düzenini anlatır. Felatun cuma günü mutlaka bir seyir mahallindedir, cumartesi cumanın yorgunluğunu çıkarır, pazar günü seyir mahalleri daha alafranga olduğundan gitmemelik edemez, pazarın yorgunluğu pazartesi çıkartılır. Salı kaleme gitmeye hazırlanılırken havayı uygun bulmaz ve Beyoğlu'na gitmeyi tercih eder, Çarşamba ancak kaleme gidilir ve sadece üç saat kalınabilir. Perşembe alafranga eğlence yerlerinde geçer ve hafta biter, yani Felatun haftada üç saat iş yerine uğrar. O da çalışmak için değil yazara göre 'nakli hikayet'la geçer'.

Yani Felatun oradan alacağı maaşa ihtiyacı olmadığı halde devlet dairesinde çalışmaktadır, orada hiçbir iş yapmamaktadır ama haftada üç saat de olsa devletle bağına korumaktadır.

Diğer romanın kahramanı Bihruz Bey de kaleme gidip gelmeyi pek seyrek tutar, kaleme gitmediği günler ise saçlarını kestirmek, terziye esbab ısmarlamak, kunduracıya ölçü vermek gibi hiç eksik olmayan vesilelerle Beyoğlu'nda vakit geçirir.

Burada dikkat çekmek istediğimiz elde tutulmak istenen ilk ilişki türü devletle ise ikinci ilişki türü yabancılarla olandır. Yabancılarla -ve yabancı dil bilen azınlıklarla- olan ikinci ilişki türünün ne kadar masum gösterilmeye çalışılırsa çalışılsın ekonomik temelli ilişkilerdir.

Bu durumu *Felatun Bey ve Rakım Efendi*'nin olumlu kahramanında daha net gözlemek mümkündür. Yazarın Rakım Efendi kurgusu bütünüyle Felatun Bey'in zıttı olarak oluşturulmak istenmektedir. Ama ortak yönleri de vardır. Rakım Efendi hiç de Batılılaşma karşıtı değildir, Rakım'ı Felatun'a karşıt yaparak Batılılığın doğrusu gösterilmek üzere istenmektedir.

Yabancılar ve azınlıklarla ilişkiyi sadece Rakım'dan kalkarak örnekleyelim: Rakım fakir bir aileden gelme, Tophan kavası olan babasını çok küçük yaşta kaybetmiştir, yazarın ifadesiyle 'bir kavas evladına ne bırakabilir ki, '

Rakım annesi ve Arap cariye ile kalır ve kısa süre sonra annesini de kaybeder. Arap cariye çamaşıra, tahta silmeye giderek Rakım'ı yetiştirir ve hariciye kalemine sokar.

Rakım inanılmaz çalışkan bir insandır ve yazar sonradan ekonomik durumunu hayli düzeltten Rakım'ın bu işi çok fazla çalışarak yaptığının altını çizer.

Neler yapar Rakım? İşte bu nokta önemlidir. Burada onun ne tür ilişki-

ler içinde olduğu ortaya çıkar (aynı ilişki türü olumsuz kahramanlarda da vardır ama onlar çok yoz ve yanlış biçimde sürdürürler, aradaki fark budur, birinde doğru, diğerinde yanlış ilişki).

Rakım sabah Süleymaniye medresesine gider, saat 4'te oradan çıkıp kaleme geçer, Fransızca derslerini pekiştirmek için Galata'daki bir hekime gider, oradan çıkıp Beyoğlu'na geçer ve bir Ermeni'ye Türkçe ders verir.

Sonra Rakım bazı matbaalara Fransızca tercüme yapar, gazetelere yazı yazmaya başlar, gazeteci kişiliği de vardır.

'Rakım bir aralık Frenk dostlarını çoğalttı, bunların çoğalmasında kendisine bir alafrağca arzıhalcilik ve tercümanlık yolu açıp ecnebilere Türkçe bir nota, layiha, protesto, arzıhal filan yazdırmak isteyenler işlerini Rakım'a havale ederlerdi.'

Bir örnek:

'Beyoğlu'nda iki mühim işi vardır: iki mühim işinden birisi Ermeni milletinden G beyi görmektir. Zira daha bir akşam evvel G bey, hizmetkarını gönderip kendisini behemahal çağırılmıştır. Kendisini hanesinde buldu, Silistire eyaleti ağnam rüsumunu G bey yeni alıp oraya gönderecek adamı ile Silistire valisine bir arıza yazdıracakmış.

Burada son 3 ayda yaptığı işlerin dökümü verilir: Bursa eyaletinin ... Ağnam bakayasının tahsili için Bursa valisine arıza.

Varna sancağı öşür ve ağnamının bir senelik tetkik-i muhasebatı zımında maliye nezareti celilesine bu defter, ki altı sahife üzerine yazılmıştır.

Bu defter mazmununca bir de mufassal layiha perakende mektuplar.

'Bunların hiçbirini için para vermeyeceğim, yalnız Bursa bekayasını bence ümitsiz para iken mücerret iltiması güzel etmiş olduğundan tamamıyla tahsil eylendi.

Hakkını aldıktan sonra ikinci işine gitti. Bu ikinci iş İngiltere'den yeni gelerek Asmalı Mescit sokağında bir haneye yerleşmiş olan oldukça kibar bir İngiliz familyası nezdinde görülecek iş idi. Lakin ne olduğunu Rakım bilmez idi. Yalnız bir dostu kendisi için orada görülecek bir iş olduğunu haber vermiş olduğundan oraya gitmişti.

"Meğer iş denilen şey İngiliz kızlarına haftada birer gün Türkçe dersi vermekmiş."

Kızlara ders vermek de olsa bu Rakım'ın İngiliz ile düzenli bir ilişki biçimi olduğunu görülmektedir. Rakım sistemli şekilde İngiliz'in evine gidip gelmekte ve bu ilişkiden de maddi açıdan bir gelir elde etmektedir.

Kimdir bu İngiliz?

Yine romandan:

"Evet bu İngiliz oldukça kibardandır. Kibardandır ama öyle lord dük filan gibi hanedandan değil. Kağıt ahz u itasıyla nakd-ı mevcudunu beş yüz bin İngiliz lirasına iblağ eyledikten sonra terk-i ticaret ederek bakiye ömrünü ra-

hatta geçirmek için İstanbul'a gelmiştir."

Romanda dikkat çekici başka yönler de bulunmaktadır. Yazar bazı isimleri vermemekte, bazı kişilerin oturduğu semtleri ise sadece baş harfleriyle vermektedir.

Bu küçük çalışmada olumlu-olumsuz kahramanların ilişkilerine dikkat çekilmek istenmektedir. Bu ilişkiler ekonomik temelli olan ilişkilendir ve kuşku yaratacak özellikler taşımaktadır.

Bu ilk romanlardaki altı çizilmeye çalışılan husus, satır aralarından çıkarılmaya çalışılan sorun daha sonra yazılan bir başka romanda çok daha açık şekilde ortaya koyulmaktadır: Hüseyin Rahmi'nin *Şıpsevdi*'si.

Şıpsevdi de diğer iki roman gibi aynı temel sorunu eler alır, yanlış Batılılaşma.

Yazar kitabının başında Hikayenin Hikayesi başlıklı yazısında bunu açıkça söyler.

"Bu hikayedeki alafrangadan maksat bu zeki ve gayretli gençlerin ilericiliğe karşı duydukları bağlılığı tenkid etmek değildir.

Bu romandaki kahramanımız bu zorunluluğu zevzeklikle, hoppalıkla, bilgisizlikle karıştırıp Batı'nın olgunluklarından gerçekte hiçbir nasibi yokken Frenklerin kendilerinin de pek hoşlanmadıkları birtakım garip ve şatafatlı adetleri burada yaymak isteyenlerden, bilgisizliği, aşırı cılığı, dolayısıyla alafranganın faydalarını da zararlı tanıtmaya sebep olanlardan, hatta alafrangada bulunmayan tuhaflıkları burada icada yeltenenlerden biridir.

Bu eser alafrangayı küçümseyip alaya almak şöyle dursun, onu yanlış anlaşılmaktan kurtarmaya hizmet edecektir."

Çalışmamızın sonunda olarak ilk iki romandan alınan notlarda kuşku görülen ilişkilerin *Şıpsevdi*'de daha net ortaya çıktığı belirtilmelidir. *Şıpsevdi*, sayfa 222:

Mösyö McFerlan,

Beyler paşalar gibi rahatça geçinir, onun Doğu'daki kazancı, geçim yolu büyümlü bir bilimcedir. Avrupa'da adı sayılmayan bir Frenk, Doğu'da güçlü ve zaman adamı kesilir. Ne kabiliyetinin ne de sermayesinin azlığına bakmayarak her işe girişir.

Bir memlekette gözü açık bir Frenk ne fırladıklar çevirmez.

Kendi hemşehrilerinden birkaçının yaşama tarzı dikkatini çekti. Bu adamlar dostlar alışverişte görsün kabilinden bazı ticaret işleri yapar görünüyordı. Halbuki bu işlerden pek o kadar para kazanılmadığını McFerlan denemişti. Bu hemşehrileri faytonlarla geziyor, birinci sınıf otellerde yahut dostlar için süslü salonlar açarak özel konaklarda oturuyorlardı.

McFerlan bunu merak etti, incelemeye girişti. Yavaş yavaş memleketin halini iyiden iyiye öğrendi. Nüfuzlu birkaç kişiyle münasebet filan derken Yıldız'a çattı.

Yıldız'a adını atmak, emniyeti sağlamak, orada dönen çeşitli partilerden maksada en uygun olanını ele geçirmek... Sarayda ikinci padişah gibi yaşayan nüfuzlu heriflerden birine büyük yararlıklar göstererek kendini sevdirebilmek...

Yıldız'ın müzevirlik kapılarından içeri dalmak...

Yazıyor, çiziyor, birçok yerlere girip çıkıyor. Arada bir Avrupa'ya gidiyor. Gelir kaynağı belli olmaksızın... beyler paşalar gibi yaşıyordu.

Meftun'la McFerlan pek dosttular...